

UDK 314.7:9929.53(450.361)“17“(093)

Priljeno: 18. 3. 2015.

Prihvaeno: 15. 11. 2015.

Izvorni znanstveni rad

Poročne matične knjige kot vir za preučevanje dinamičnih in strukturnih vidikov urbanih migracij

Aleksej Kalc

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije

Novi trg 2

1000 Ljubjana

Republika Slovenija

E-adresa: AKalc@zrc-sazu.si

Članek govori o preučevanju priseljevanja v mesta na podlagi cerkvenih poročnih registrov. S temi zgodovinskimi viri si lahko pomagamo pri raziskovanju predmodernih selitev, ko ni še na voljo ustreznejše prebivalstvene in migracijske statistike. V prispevku so predstavljene značilnosti vira, možnosti in metodološki vidiki njegove uporabe kot tudi meje povednosti podatkov in vprašanja njihove interpretacije. Podrobneje so ti problemi izpostavljeni na primeru Trsta v 18. stoletju, ko je mesto doživelo hiter demografski vzpon in globoke družbene spremembe zaradi množičnega doseljevanja iz etnično in kulturno raznolikega zalednega prostora.

Ključne besede: poročne matične knjige, migracije, Trst, 18. stoletje

Uvod

Preučevanje migracijskih gibanj in mobilnega prebivalstva je med zahtevnejšimi raziskovalnimi izzivi na področju historične demografije. Zlasti za čas pred nastopom moderne statistike je mobilno prebivalstvo, ki vstopa in izgineva iz dokaj pomanjkljive dokumentarne evidence, ali v njej niti ne pusti sledu, zelo problematična družbena komponenta, ki jo je težko ujeti v opazovalni objektiv. Dolgo so migracije in migranti veljali tudi za nekakšen “moteči element” pri merjenju in vrednotenju rodnosti, smrtnosti in poročnosti. Da bi se mu izognili, so raziskovalci zanemarili demografijo mest, ki je bila močno podvržena vplivom migracij in z njimi povezanih deformacij, in se usmerili predvsem k ruralnemu

prebivalstvu.¹ To naj bi bilo v družbi starega reda pretežno sedentarno in kmečke skupnosti naj bi se približevale teoretičnemu konceptu "zaprtega prebivalstva." Migracije naj bi bile do modernizacije v 19. stoletju sekundarnega pomena in zato sprva niso bile deležne velike pozornosti. Študije pa so s časom ovrgle to prepričanje in izpostavile tako obseg kot tudi raznolikost ter kompleksnost prostorske mobilnosti v pretežno ruralnem predindustrijskem svetu.² Ta se je pokazala tudi v obliki tehnične težave pri uporabi znamenite Fleury-Henryjeve³ metode rekonstrukcije družin. Zaradi migracij in s tem povezanega pomanjkljivega vodenja poročnih, rojstnih in mrljskih knjig rekonstrukcija družin v določeni župniji ali skupnosti le redkokdaj preseže 50% in le izjemoma doseže 60% primerov.⁴

Preučevalci urbane demografije, ki je od sedemdesetih let 20. stoletja dalje pritegnila vse več zanimanja, pa so se morali od samega začetka spoprijeti z vprašanjem migracij. Le-te so bile zaradi pogojenosti predindustrijske urbane demografije z deficitarnim naravnim prirastkom ključnega pomena za samo obnavljanje mestnega prebivalstva. Izrazito pa so prispevale tudi k oblikovanju družbeno-gospodarskih in kulturnih značilnosti mest. Zato so postale med osrednjimi temami urbane demografije in v povezavi z le-to so se razvijali metodološki pristopi za historično-demografsko preučevanje migracij v predstatističnem in tudi poznejšem obdobju. Predmoderna, zlasti novoveška mesta ponujajo v ta namen kar nekaj virov, saj so bili tujci deležni posebne pozornosti iz varnostnih, poklicnih, statusnih in drugih razlogov. Med temi viri nominativnega tipa so na primer, poleg popisov prebivalstva, cehovske in poklicne knjige, knjige meščanov, registri ubožnih ustanov, špitalov, policijske evidence in podobne, ki omogočajo včasih zelo podroben vpogled v določene skupine ali kategorije prebivalstva. Problematično pa je celovitejše opazovanje migracijskih procesov: merjenje njihovega obsega, vrednotenje vpliva na demografski razvoj in vloge v demografskem sistemu; pomembno je poznati tudi potek, dinamike in tipologije gibanj, geografski izvor, spolni, starostni in družbeni sestav, poklicni profil in druge strukturne značilnosti tokov.

¹ Lorenzo Del Panta, Rossella Rettaroli, *Introduzione alla demografia storica* (Roma; Bari: Laterza, 1994), 250; Marco Breschi, "Le migrazioni in demografia storica: nuove prospettive d'indagine", v: *Oltre l'Italia e l'Europa. Ricerche sui movimenti migratori e sullo spazio multiculturale*, ur. Carlo Donato, Pio Nodari in Aleksander Panjek (Trieste: Edizioni Università di Trieste, 2004), 471; Jean-Pierre Poussou, *Bordeaux et le Sud-Ouest au XVIIIe siècle* (Paris: EHESS, 1983), 11.

² Giovanni Levi, *Centro e periferia di uno stato assoluto. Tre saggi su Piemonte e Liguria in età moderna* (Torino: Rosenberg & Sellier, 1985), 28; Laurence Fontaine, "Gli studi sulla mobilità in Europa nell'età moderna: problemi e prospettive di ricerca", *Quaderni Storici* 93 (1996): 739; Steve Hochstadt, *Mobility and Modernity: Migration in Germany, 1820-1989* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1999); Leo Lucassen, Jan Lucassen, "Quantifying and qualifying cross-cultural migrations in Europe since 1500. A plea for broader view", v: *The History of Migration in Europe. Perspectives from economics, politics and sociology*, ur. Francesca Fauri (London; New York: Routledge, 2015), 25-29.

³ Michel Fleury, Louis Henry, *Des registres paroissiaux à l'histoire de la population. Manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien* (Paris: INED, 1956).

⁴ Del Panta, Rettaroli, *Introduzione*, 141; Carla Ge Rondi, *L'analisi nominativa in demografia storica: metodi e problemi. Il caso di una parrocchia* (Milano: Giuffrè, 1988), 12.

Mnoge izmed teh aspektov in njihove spremembe v času je mogoče analizirati s pomočjo poročnih knjig in, kjer obstajajo, še drugih poročnih virov kot so izkazi o samskem stanu novoporočencev, poročna oznanila in notarske ženitne pogodbe. Na potencial poročnih knjig za preučevanje dinamičnih in strukturnih značilnosti migracij v novoveška mesta v dolgi časovni perspektivi je med prvimi opozoril Michel Vovelle,⁵ nakar so mu sledili številni drugi zgodovinarji, ki so pritegnili v analizo še druge serijske vire, dodatno razvili metodologijo in izostrili interpretacijo podatkov.⁶ Najvišjo dodelanost in kvantitativni ter kvalitativni izkoristek teh virov in metode je dosegel J.-P. Poussou,⁷ ki je v svojo analizo priseljavanja v Bordeaux v 18. stoletju vpletel še mestne mrliške knjige in župnijske knjige izvornih krajev priseljencev.

Poročni registri (in podobno drugi poročni viri) beležijo krajevni izvor in še vrsto socialno-demografskih, poklicnih in drugih podatkov o novoporočencih, na podlagi katerih je mogoče ločiti priseljence od domačinov in oceniti konzistenco, strukturne značilnosti kot tudi nekatere kulturne in vedenjske vidike tuje populacije. V predstatističnem obdobju zajame ta vir med vsemi razpoložljivimi viri najširši in najdaljši obseg priseljavanja, gre pa za indirektni in selektivni vir, saj ne izkazuje priseljenskega pojava, pač pa priseljence in to samo tiste, ki so se v mestu poročili. Ti sestavljajo tudi starostno omejen prebivalstveni segment. Ne vidi torej samskih tujk in tujcev in tistih ki so se poročili drugje, beleži pa tiste, ki so se (zaradi navade poročanja v nevestini fari) samo poročili v mestu. Druge pomanjkljivosti in deformacije izhajajo iz površnega vodenja poročnih registrov, zaradi česar postane vir večinoma uporaben šele za 18. stoletje, ko je praksa postala doslednejša.

Jasno je, da poročnih podatkov ne moremo uporabiti za točnejše izračunavanje obsega migracijskega pojava in izkazovanje vseh njegovih značilnosti. Tudi ni mogoče avtomatično vzporejati dinamike poročanja z dejansko imigracijsko dinamiko, ker sta zaradi različnih gospodarskih vplivov, potreb in obnašanj prebivalstva

⁵ Michel Vovelle, "Chartres et le pays chartrain. Quelques aspects démographiques", v: *Contribution à l'histoire démographique de la Révolution Française*, ur. M. Reinhard et al. (Paris: CTHS, 1962), 129-160.

⁶ Giovanni Levi, "Mobilità della popolazione e immigrazione a Torino nella prima metà del Settecento", *Quaderni storici* 17 (1971): 510-554; Levi, "Mobilità della popolazione e immigrazione a Torino nella prima metà del Settecento", v: *Demografia storica*, ur. Ercole Sori (Bologna: Il Mulino, 1975), 129-166; Levi, *Centro e periferia*; Carlo Maria Belfani, *Mestieri e forestieri. Immigrazione ed economia urbana a Mantova fra Sei e Settecento* (Milano: Franco Angeli, 1994); Maurice Garden, *Lyon et les Lyonnais au XVIIIe siècle* (Paris: Champs Flammarion, 1975); Herman A. Diederiks, "Amsterdam 1600-1800. Demografische Entwicklung und Migration", v: *Niederlande und Nord West Deutschland. Studien zur Regional- und Stadtgeschichte*, ur. Wilfried Ehbrecht, Heinz Schilling (Köln; Wien: Böhlau, 1983), 328-346. Primeri uporabe poročnih registrov za Istro so: Egidio Ivetic, *La popolazione dell'Istria nell'età moderna: Lineamenti evolutivi* (Rijeka; Trst: Unione italiana di Fiume; Università popolare di Trieste, 1997); Slaven Bertoša, *Život i smrt u Puli, starosjeditelji i doseljenici od XVII. do početka XIX. stoljeća* (Pazin: Skupština udruga Matice hrvatske Istarske županije, 2002); Danijela Dobljanović, "Demografska slika župe Svetvinčenat od početka 17. do početka 19. stoljeća" (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2013).

⁷ Poussou, *Bordeaux*.

lahko kazali nasprotno tendence. Ob odsotnosti druge dokumentacije pa so zlasti poročni registri, kljub vsem pomanjkljivostim, vir, iz katerega lahko izluščimo vrsto stvarnih indikacij za vrednotenje pomena migracij, njihovih geografskih in strukturnih stalnic ter sprememb v času.⁸ Med prednostmi, ki jih vir ponuja, je tudi možnost primerjave med različnimi mesti, s pomočjo katere moremo tehtati podobnosti in razlike migracijskega dogajanja v luči posebnosti posameznih primerov. Ravno primerjava študij, ki so se poslužile poročnih podatkov, pa uči, da tega vira in analitičnih metod ni mogoče uporabiti kjerkoli in na standardiziran način. Najboljši izkoristek in ustrezna interpretacija podatkov, ki jih vir ponuja, sta namreč tesno povezana s specifikami posameznega mestnega primera in jih je treba brati v luči le-teh.

Primer Trsta

Oglejmo si sedaj nekoliko podrobneje način uporabe poročnih registrov in kako se je ta vir obnesel pri preučevanju priseljavanja v Trst v 18. stoletju. Kot je znano, je Trst v tem času doživljal pospešeno demografsko rast in družbeno prenavo, ki sta bili rezultat proglasitve prostega pristanišča in dunajske merkantilistične politike. Število prebivalcev, ki jih je bilo leta 1735 okrog 5000, se je do konca stoletja popeterilo⁹ in stari, srednjeveški mestni naselbini na pobočjih pod gradom in cerkvijo S. Justa se je na naplavinski zemlji na območju nekdanjih solin pridružilo novo ali Terezijansko mesto. K rasti prebivalstva je v glavnem prispeval dotok priseljencev, ki jih je prostopristaniško mesto pritegnilo s svojimi ugodnostmi in priložnostmi za gospodarsko udejstvovanje. Trst je torej posebno primeren za uporabo poročnega vira, ki se je izkazal za koristnega predvsem za razumevanje dinamik priseljavanja, geografskih vidikov in nekaterih demografskih značilnosti priseljskih tokov.

Uporaba poročnih registrov¹⁰ je naletela bolj ali manj kot v drugih primerih mest na kopico "standardnih" in specifičnih problemov. Prvi je bil neujemanje mestne aglomeracije s cerkveno-upravnimi ozemeljskimi mejami, ki so se tisti čas raztezale tudi na podeželje. Poročne knjige kapitlja S. Justa in župnij S. Marije Magdalene Velike (Staro mesto) ter S. Antona Zdravilca (Novo mesto) vsebujejo tako poleg mestnih tudi novoporočence iz nekaterih podeželskih območij. Njihovo

⁸ Poussou, *Bordeaux*, 40-49; Jean-Pierre Poussou, "Faut-il parler d'une autonomie des mouvements migratoires? L'exemple de Bordeaux à la fin du Premier Empire (1809-1813)", v: *Immigration et société urbaine en Europe occidentale XVI-XX siècles*, ur. Etienne François (Paris: Editions Recherche sur le Civilisations, 1985), 23-30; Belfanti, *Mestieri e forestieri* 15-19; Levi, *Centro e periferia*, 29 in sl.

⁹ Aleksej Kalc, *Tržaško prebivalstvo v 18. stoletju. Priseljavanje kot gibal demografske rasti in družbenih sprememb* (Koper: Založba Annales, 2008), 49.

¹⁰ Seznam uporabljenih registrov je naveden med viri na koncu prispevka. Problemi, ki jih obravnavam v sledečih odstavkih, se tičejo bolj ali manj celotnega korpusa registrov, ki jih zato tu podrobneje ne citiram.

število je bilo precej konsistentno vse do osemdesetih let in je od štiridesetih do sedemdesetih let naraščalo, ker se je takrat znatno povečalo število prebivalstva obmestnega pasu. Potem število okoličanov v mestnih registrih upade, ker so v kmečkih delih mestnih župnij ustanovili dve novi podeželski kaplaniji z lastnimi registri, za preostale predele pa so uvedli ločene cerkvene registre. To je terjal konkripcijski sistem, s pomočjo katerega so od leta 1773 popisovali prebivalstvo tržaškega podeželja (Teritorij ali Okolica, it. Territorio).¹¹ Da so lahko vnašali v populacijske knjige (registre prebivalstva, vodenega za vsako sovesko in vas po gospodinjstvih) sprotne spremembe in sestavljali vsakoletne tabelarne izkaze, so namreč potrebovali natančne podatke o rojenih, umrlih in poročenih po dotičnih ozemeljskih enotah.¹² Po tej cerkvenoupravni oziroma organizacijski adaptaciji vsebujejo registri mestnih župnij še vedno določen odstotek novoporočencev s podeželja, kar smemo do neke mere pripisati poročanju okoličanov v mestnih cerkvah in njihovem priseljevanju v mesto, nimamo pa elementov za zanesljivejšo pojasnitev vprašanja. Novoporočenci iz okolice pomenijo torej določeno številčno deformacijo, ki povečuje delež v Trstu rojenih novoporočencev.

Drug problem pri določanju krajevnega izvora novoporočencev je odsotnost navedbe tega podatka pri delu primerov. Pri tem gre implicitno za domačine, za katere duhovniki niso izrecno zapisovali krajevnega izvora. Striktno pa so ga beležili pri prišlekih, ker je bila informacija pomembna za njihovo identifikacijo in dokazovanje samskega stanu. Za to so morali tuje neveste in ženini predložiti potrdilo iz njihovih izvornih župnij ali pa zapriseženo izjavo dveh verodostojnih prič, ki sta pred posebno komisijo jamčili, da novoporočenca nista že poročena. Pomanjkljivo beleženje izvora v registrih je značilno do šestdesetih let, nakar postane praksa bistveno skrbnejša in se tudi pri domačinih pojavlja navedba krajevnega izvora. Tudi pri temu problemu smemo sklepati, da nastaja deformacija v korist tržaških novoporočencev, ker so med Tržaćani zagotovo primeri tujcev, ki so prišli v mesto zelo mladi in torej zanesljivo neporočeni. Pogostokrat so razpoznavni zaradi pripisa *hic educatus* oziroma *hic educata*, včasih pa so jim duhovniki priznavali nekakšno avtohtonost in niso zabeležili njihovega tujega porekla. Podobno velja za vdovce, med katerimi izpadejo nekateri tujci kot domačini, ker jim ni bilo treba dokazovati svojega samskega stanu. Obsega tovrstnih odstopanj ni mogoče oceniti, verjeti pa je, da problem ne predstavlja relevantne deformacije. Posebne in večkrat nerešljive probleme predstavlja tudi ugotavljanje krajevnega izvora tujih novoporočencev. Od zapisa tega podatka je odvisno ne le razlikovanje

¹¹ V ta namen so tega leta tudi oštevilčili hiše. To prvo oštevilčenje, ki je bilo tekoče za celotno tržaško podeželje (ali Teritorij), so leta 1777 racionalizirali, tako da so vsako izmed 12 sovesk in 12 vasi oštevilčili posebej. Aleksej Kalc, "Konkripcija tržaškega Teritorija iz let 1777/78", *Zgodovinski časopis* 62 (2008), br. 1-2: 31, 33.

¹² Potrebovali so tudi podatke o odseljenih in priseljenih, o katerih pa so bili dolžni poročati župani. Kalc, "Konkripcija", 32-33.

med tržaškimi in drugimi novoporočenci, ampak tudi definiranje njihovih zemljepisnih provenienc in naposled analiza geografskih razsežnosti ter značilnosti priseljskih gibanj. Težave se tu pojavijo najprej zaradi različne kvalitete izpolnjevanja rubrike in zapisovanja tega podatka v raznih jezikovnih oblikah. To je delno povezano z razvojnimi fazami registrov, v katerih so prva desetletja beležili dogodke z narativno formulo, nato v pol strukturirani obliki in končno v registrih s tiskanimi in enotno urejenimi rubrikami. Svoje so prispevali zapisovalci, ki so eni natančneje in skrbneje, drugi površno, pomanjkljivo in nerazložno zapisovali krajevna imena. Praktični razlogi so najbrž narekovali, da so za oddaljenejše provenience pogostokrat navajali le imena širšega območja, namesto natančnejšega krajevnega ali župnijskega podatka. Tako imamo primere, ko vir navaja ime izvornega kraja ali ožjega območja, na primer župnije ali kaplanije, in hkrati ime širše cerkvene ali druge administrativne enote, mnogokrat pa je na voljo samo ena od dveh oznak. Širše oznake se po navadi nanašajo na škofije, včasih pa tudi na zgodovinske dežele in širša političnoupravna območja kot so na primer Istra, Kranjska, Furlanija, Armenija, Poljska ipd. Ožja geografska oznaka pa je lahko ime mesta (npr. *cives Goritianus*, *Viennensis* ipd.) oziroma kraja, s pripisom pomembnejšega cerkvenoupravnega ali drugega centra (npr. *Gropada prope...*, *parochia Vipaco pago...*), ali preprosto samo ime župnije oziroma dušnopastirske postojanke (npr. *ex parochia de...*, *ex vicariatus de...*). Primere, pri katerih je krajevni izvor izkazan le s širšo geografsko oznako, je seveda nemogoče natančneje locirati. Podobno velja tudi za mnoge primere krajevne ali župnijske homonimije, kjer niso navedene dodatne geografske oznake. Problem je tudi jezikovna in etnična raznolikost tržaškega zaledja, zaradi česar se krajevne navedbe pojavljajo v več jezikovnih variantah, vključno z latiniziranimi, italijaniziranimi ali germaniziranimi oblikami originalnih imen. Tako se na primer Vrhnika pojavlja v nemški obliki Oberlaibach, v latiniziranih Hyperlabaco in Superlabaco, v italijaniziranem slovenskem kalku Vernico ter v nemških Verchnik in Vernich. Ajdovščino v Vipavski dolini najdemo zapisano v variantah Aidussina, Haidussina, Haydovi in Heidenschaft. Škedenj v tržaški okolici je lahko Silvula, Schedina ali Ščedna.

Vse to terja zelo zamudno preverjanje in razreševanje posameznih primerov za identifikacijo in poenotenje navedb ter za ureditev krajevnih podatkov v skladu z ustrezno geografsko delitvijo izvornih območij. Podatek o krajevni izvornosti novoporočencev je najpogosteje cerkvenoupravne narave in se nanaša na župnijo in škofijo. Cerkevno upravna ozemeljska delitev pa ni primerna za analizo geografskega izvora priseljskih tokov. Prvič, ker so župnije navadno premajhne, škofije pa preobsežne in nesklenjene ozemeljske enote, ki so se raztezale po raznih deželah in se zajedale druga v drugo. Drugič, ker je cerkvenoupravna geografija območij, iz katerih je izvirala večina tržaških tujih novoporočencev (to je Notranje Avstrije in vzhodnih območij Beneške republike), doživela v teku 18. stoletja korenite spremembe. Prvič na začetku petdesetih let z ukinitvijo Oglejskega

patriarhata, ki sta mu nasledili na beneškem delu njegovega ozemlja Videmska škofija, na avstrijskem delu pa Goriška nadškofija. Ta se je raztezala od grofije Goriško-Gradiške proti vzhodu nad delom Kranjske in spodnje Štajerske do Drave, na severu nad delom Koroške in ohranjala še vrsto enklav na ozemlju Beneške republike. Drugo korenito spremembo so prinesla osemdeseta leta, ko je v okviru jožefinskih reform prišlo do podreditve cerkve administrativnim potrebam države. Takrat so iz pastoralnih potreb in zaradi politične ter etnične racionalizacije prostora preuredili nadvse zapleteno cerkvenoupravno geografijo Notranje Avstrije, ki je bila razdeljena med dvanajst škofij, od katerih pa je samo sedem imelo svoje škofijske sedeže znotraj tega območja.¹³ K tem spremembam je treba dodati še tiste znotraj škofijskih ozemelj, ki so se drobila z nastajanjem novih dušnopastirskih postaj.

Za umestitev podatkov o izvoru novoporočencev v prostor in preučevanje geografije priseljavanja v Trst je vsaj za notranje-avstrijski del izvornega bazena veliko bolj prikladna političnoupravna delitev, kakršna se je ustalila sredi 19. stoletja. Ta delitev dopušča organizacijo podatkov o izvoru po deželah, znotraj le-teh po okrajnih glavarstvih in še manjših enotah (te pridejo sicer zaradi netočnosti izvornega podatka v poročnih registrih samo delno v poštev). Prevedba podatkov o krajevnem izvoru iz cerkveno-upravne v politično-upravno geografijo predpostavlja določeno napako, ki pa ne prejudicira uporabnosti tega sistema za vrednotenje prostorskih vidikov migracijskih gibanj. Za izvorna območja izven okvira avstrijske države je vprašanje ustrezne geografske mreže za analizo provenienc novoporočencev še bolj problematično, ker imamo opravka z različnimi državnimi tvorbami in ozemeljskimi delitvami, ki tudi ne sovpadajo s cerkveno-upravnimi ozemeljskimi ureditvami. Zato je mogoče organizirati podatke o izvoru novoporočencev le po večjih in včasih pavšalno definiranih upravopolitičnih ali drugih geografskih enotah. Podobno ravnaajo tudi drugi avtorji, ko ne razpolagajo z dovolj natančnimi podatki o izvoru in dovolj jasno opredeljeno ter prikladno teritorialno mrežo. Tako se je lahko J.-P. Poussou naslonil na enovito in ustaljeno politično-upravno delitev prostora in se je te delitve lahko poslužil za natančno kartografsko analizo migracijskih gibanj proti Bordeauxu. C. M. Belfanti pa operira v svoji študiji o Mantovi le z zelo približnimi geografskimi pojmi.

Poussou, ki je razpolagal z dokaj kvalitetnimi podatki, in tudi nekateri drugi avtorji so poročni vir lahko izkoristili za analizo strukturno-demografskih značilnosti novoporočencev-priseljencev, njihovega poklicnega sestava in drugih

¹³ O cerkvenoupravnih in političnih razlogih, ki so narekovali te preureditve ter njihovi izpeljavi glej npr. France M. Dolinar, "Slovenska cerkvena pokrajina", *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 11 (1989): 9-40; Radoslav Kušej, *Joseph II. und die äussere Kirchenverfassung Innerösterreichs* (Stuttgart: Druck Der Union Deutsche Verlagsgesellschaft, 1908); Vincenc Rajšp, "Karte ob novi razmejitvi škofij na področju Notranje Avstrije v času cesarja Jožefa II", v: *Vilfanov zbornik. Pravo, zgodovina, narod - Recht, Geschichte, Nation*, ur. Vincenc Rajšp, Ernst Bruckmüller (Ljubljana: Založba ZRC, 1999), 341-361.

socialnih potez. Tudi tržaški poročni registri nudijo možnosti vpogleda v te vidike, vendar le za krajše obdobje, ker so rubrike, namenjene tem podatkom slabo ali povsem neizpolnjene oziroma vodene površno in nedosledno. Starosti novoporočencev do leta 1785 sploh niso beležili, pogoste pa so vrzeli v tej rubriki tudi po tem datumu. Merjenje starosti novoporočencev je možno samo za zadnjih petnajst let stoletja in ravno tako trajanje bivanja tujih novoporočencev v mestu pred poroko, saj se tudi ta podatek pojavi prvič sredi osemdesetih let. V primeru daljših obdobj je izražen v letih, za krajša pa v mesecih.

Poklica novoporočencev ravno tako niso beležili vse do sedemdesetih let. Prvi zapisi so na voljo za moške od leta 1773, ko so mestno ozemlje, ki je dotlej spadalo pod kapitelj S. Justa, razdelili med dve novi župniji, vsako s svojimi župnijskimi matrikami. Do leta 1782 je zapis prisoten pri približno 15% primerov. Šele od leta 1784 in 1785, ko so matrike dobile veljavo uradnega matičnega sistema in se je začelo striktnije vodenje, je podatek o poklicu prisoten pri 85% primerov. Poklici so izraženi v latinskem jeziku, v več kot tri sto različnih besednih oblikah (mnoge so samo variante istega zapisa), ki jih je treba poenotiti. Ti podatki dajejo zadovoljiv presek poklicnega sestava v Trstu rojenih in tujih novoporočencev v zadnjih petnajstih letih stoletja. Pri nevestah se podatek o poklicni dejavnosti začne pojavljati leta 1785, vendar manj pogosto kot pri moških, saj je zabeležen samo pri slabih 16% primerov. Gre pa samo za tri navedbe istega poklica, in sicer *ancilla*, *famula* in *serva*, torej služkinja oziroma dekla. Tu prihaja do izraza različna veljava moškega ter ženskega dela in s tem tudi beleženja poklica. Medtem ko sta imela poklic in gospodarska dejavnost pri moških socialni legitimacijski pomen, žensko delo in poklicno izobraževanje nista imela enakega pomena in sta veljala le za nekakšno pripravljalo fazo ženskega življenjskega cikla pred poroko, po vstopu v zakon pa za nekontinuirano ali občasno udejstvovanje dopolnilnega značaja. Ker je z vstopom v zakon legitimirala položaj ženske njena zakonska zveza in vloga družinske matere ter gospodinje, popisni in drugi viri navadno ne navajajo podatkov o delu poročenih žensk, ali pa ga beležijo samo za posebne kategorije žensk oziroma ko se ženska nahaja v vlogi družinskega poglavarja ali kot samostojna delavka. Pri samskih ženskah v predporočni starosti pa je poklicna dejavnost zabeležena pri dekletih, ki živijo in delajo izven rodbinskega gospodinjstva.¹⁴ Tak je tudi tržaški primer, s tem, da so v registrih zabeleženi poklici služkinj in drugih hišnih pomočnic samo v delu primerov.

Ob imenih novoporočencev prinašajo registri skozi celo stoletje imena njihovih staršev, z občasno navedbo poklica, ki je zanimiv podatek za analizo socialnega izvora in socialnih oziroma poklicnih zvez. Poklic pa je od srede osemdesetih let precej redno naveden pri poročnih pričah. Pri pričah iz višjih družbenih slojev,

¹⁴ Angela Groppi, "Lavoro e proprietà delle donne in età moderna", v: *Il lavoro delle donne*, ur. Angela Groppi (Roma; Bari: Laterza, 1996), 119-163.

plemiškega ali patricijskega porekla, je naveden čez celo stoletje socialni položaj in pogosto tudi vrsta vezi z novoporočencem. Ko priče ne bivajo v mestu, je navadno zabeležen tudi njihov krajevni izvor. Vsi ti podatki so uporabni za vrednotenje vodoravnih in vertikalnih socialnih relacij, ki se pokažejo ob porokah in ki razodevajo družbene mreže in zaslombe. Zanimiva je tudi hišna številka bivališča novoporočencev. Ta podatek je mogoče s pomočjo kartografije in na osnovi razdalj uporabiti za vrednotenje prostorskih dimenzij osebnih stikov in relacij prebivalstva znotraj mestnih četrti glede na poklicni profil, socialno pripadnost, krajevni izvor in druge diskriminante. V rubriki, namenjeni opombam, najdemo ne nazadnje neredne, a dragocene informacije o raznolikosti in kompleksnosti situacij, ki se skrivajo za posameznimi primeri. Taki so na primer pripisi kot *lo sposo frequenta il porto, sposo 14 annis interpolatis hic laborans, sposo 3 annis interpolatis hic degens, sposa cum dimidio hic degens*, ki kažejo na to, kar je znano iz drugih virov in študij, in sicer, da migracija ni enkratni in enosmerni korak, temveč proces, ki se najpogosteje dogaja po etapah, se obrača v razne smeri in spreminja svojo naravo v skladu z izbirami migrantov in vplivi okolja ter okoliščin, v katere so vpeti. Taki zapisi nas opozarjajo na vprašanje povednosti podatkovnih serij, s katerimi operiramo, in na interpretativne meje, ki se jih moramo pri tem držati, da ne zapademo v poenostavljene mehanicistične razlage.

Poročni registri ponujajo še eno zanimivo analitično dimenzijo, in sicer dimenzijo homogamije, ali sklepanja zakonskih zvez med pripadniki istega družbenega sloja, poklica, veroizpovedi ali drugih pripadnostnih kategorij, oziroma endogamije, ali izbiranje partnerjev med pripadniki enakega geografskega izvora. Homo in heterogamija oziroma endo in eksogamija veljata namreč za kazalnika spajanja ali delitev znotraj določenega družbenega okolja in raziskovalci se pogosto poslužujejo tovrstne analize za vrednotenje integracijskih oziroma izolacijskih teženj priseljencev v imigracijskem kontekstu.¹⁵ Trst je zaradi hitrega naraščanja prebivalstva, ki je bilo odvisno od množičnega priseljevanja iz raznih geografskih območij, in tudi različnega etničnega sestava priseljenjskih tokov posebno zanimiv primer s tega vidika, saj se iz poročnih obnašanj kažejo težnje v odnosih med domačim in priseljenim prebivalstvom in kako je v teku stoletja nastal v pristaniškem mestu povsem nov družbeni amalgam. Vidi se, namreč, kako so se iz desetletja v desetletje tržaške in priseljene komponente prebivalstva vse bolj mešale med seboj preko poročnega trga, vendar je pri tem zaznati različna obnašanja, ena usmerjena k večji, druga k

¹⁵ Luigi Lorenzetti, "Immigration et mariage à Genève. Aspects de l'insertion urbaine à la fin du XIXe siècle", v: *Migration in die Städte. Ausschluss – Assimilierung – Integration – Multikulturalität / Migrations vers les villes. Exclusion – assimilation – intégration – multiculturalité*, ur. Hans-Jörg Gilomen, Anne-Lise Head-König in Anne Radeff (Zürich: Chronos Verlag, 2000) 225-238; Luigi Lorenzetti, Reto Schumacher, "L'endogamie matrimoniale dans les villes suisses, 1880-1930. Effets structurels et préférences individuelles", *Histoire & mesure*, XX – [En ligne] (2005): 1-23; Alessio Fornasin, "Determinants of territorial exogamy in Friuli (North-east Italy) in the second half of the nineteenth century", *Journal of Biosocial Sciences* 43 (2011): 453-467.

manjši integraciji ali celo k izolaciji okrog krajevne ali druge oblike pripadnosti. Te izbire so bile seveda odvisne od mnogih objektivnih in subjektivnih dejavnikov. Med temi je na primer asimetrija v spolni sestavi priseljenskih tokov, ki se lepo kaže med priseljenci iz Kranjske, med katerimi so ženske prevladovale s 65% primerov, ali pri Furlanih, med katerimi je bilo 80% moških. Ta strukturna neravnovesja so nedvomno vplivala na poročna obnašanja. Furlani so po sili razmer v velikem številu stopali v zakon s partnericami od drugod. Kranjci so po drugi strani pogosteje iskali življenjsko partnerico med dekleti iz Kranjske, medtem ko kažejo njihove kranjske rojakinje neprimerno večjo odprtost do partnerjev iz drugih provenienc. Vendar ne nujno samo zaradi "pomanjkanja" kranjskih partnerjev, ampak tudi zaradi drugih priložnosti in strateških izbir, med katerimi tudi možnosti, ki jih je poroka ponujala dekletom za socialno napredovanje. Poročni vir sam na sebi ne dopušča dovolj trdnega argumentiranja tovrstnih trditev, daje pa vendarle dovolj prepričljive podlage in izhodišča za oblikovanje hipotez in iskanje odgovorov s pomočjo dodatnih elementov in metodoloških pristopov. V tem oziru je ilustrativen primer novoporočencev iz Istre, ki kažejo najnižjo težnjo po medsebojnem poročanju, saj je samo 14% ženinov in 20% nevest stopilo v poročno zvezo z istrskimi partnerji. Kar 60% moških si je izvolilo partnerico iz Trsta, 12 in 8,7% partnerico iz Kranjske oziroma Goriške, preostali, zelo majhen delež, pa partnerice iz drugih provenienc. Tudi Istranke so se pogosto, a občutno manj kot Istrani poročile s tržaškimi (37,5%), kranjskimi (8,4%) in goriškimi (2,7%) partnerji, neprimerno več pa s partnerji iz Italije (23,3%) in drugih, oddaljenejših provenienc (8%).¹⁶ Očitno je, da pri istrskih novoporočencih regionalni izvor ni igral večje kohezivne vloge in da pri vključevanju v mestno družbeno okolje niso prihajale do izraza težnje po reproduciranju istrsko konotirane skupnosti, pač pa so prevladovale druge izbire in afinitete. Med temi tudi ožje krajevne identitete, socialne mreže in gospodarske vezi, zaradi katerih so bili priseljenci iz posameznih istrskih območij kulturno in interesno bližji raznim tržaškim stvarnostim kot drugim istrskim priseljencem.

Sklep

Za predstatistična obdobja, ko ni na razpolago primernejših virov za opazovanje migracijskih gibanj v dolgi časovni perspektivi, se tudi v tržaškem primeru potrjuje koristnost cerkvenih matrik in predvsem poročnih registrov. Uporaba le-teh se obrestuje v ožjem historično-demografskem oziru za rekonstruiranje dinamik, vrednotenje obsega, ugotavljanje geografskega izvora, spolnega sestava in za določena obdobja tudi starostne ter poklicne strukture priseljencev. V pomoč pa je lahko tudi na polju socialne zgodovine, kjer ponuja med drugimi možnost spremljanja poročnih obnašanj tržaškega domačega in priseljenega prebivalstva

¹⁶ Aleksej Kalc, "Istrani v Trstu v 18. toletju", *Povijesni prilozi* 45 (2013): 358-359.

in opazovanje, skozi dogajanja na poročnem trgu, oblikovanja raznolike družbene stvarnosti prostopristaniškega mesta v teku njegovega razvoja. Uporaba poročnega vira je sicer zaradi same narave in zaradi zelo pomanjkljivega vodenja registrov v tržaškem primeru posebno problematična in je terjala veliko zamudnega pripravljalnega dela za usposabljanje podatkovnih vrst za analizo. Slaba kvaliteta zapisov v registrih vse do zadnjih desetletij 18. stoletja omejuje tudi izkorišček podatkov in narekuje raziskovalcu skupaj z drugimi značilnostmi vira kompromisne konceptualne izbire, kot na primer pri določanju geografskega izvora novoporočencev, ki pogojujejo natančnejšo analizo in interpretacijo dogajanja. Za 18. stoletje, ko je Trst doživil hiter demografski vzpon, so vsekakor poročni podatki temeljnega pomena za razumevanje dinamik demografskega in družbenega razvoja ter vloge priseljevanja, ki je bilo njun ključni dejavnik. Enako in še več lahko prispevajo poročni registri pri osvetljevanju migracijskega dogajanja in demografskega razvoja mesta v prvi polovici 19. stoletja,¹⁷ ko ni na voljo vzporednih virov, kot so v 18. stoletju poimenski popisi prebivalstva. Z 19. stoletjem postane vodenje cerkvenih registrov tudi zelo natančno. S tem pridobijo poročni viri na kvaliteti in nudijo vse več možnosti uporabe. Težava pa je vse večji obseg prebivalstva in naraščanje števila poročnih dogodkov, kar postavlja raziskovanju na podlagi tovrstnega vira meje ekonomskega značaja.

¹⁷ Glej na primer poizkusno analizo Aleksej Kalc, "Trst v času Ilirskih provinc: nekaj demografskih vidikov", v: *Pirjevčev zbornik. Poti zgodovine med severnim Jadranom, srednjo in vzhodno Evropo. Ob 70. obletnici akad. prof. dr. Jožeta Pirjevca*, ur. Gorazd Bajc, Borut Klabjan (Koper: Univerzitetna založba Annales, 2011), 37-47.

Viri

Italija, Archivio Capitolare della Cattedrale di San Giusto Martire, Trst

Liber copulatorum vol. III (1671 – 1726)

Liber copulatorum vol. IV (1726 – 1761)

Liber copulatorum vol. V (1761 – 1773)

Italija, Archivio parrocchiale di Santa Maria Maggiore, Trst

Liber copulatorum vol. I (1773 – 1784)

Liber copulatorum Civitatis veteris vol. II (1785 – 1820)

Italija, Archivio parrocchiale di Sant'Antonio Taumaturgo, Trst

Liber copulatorum in Parochia Civitatis Theresianae Tergesti vol. I (1780 – 1785)

Liber copulatorum in Civitatis Theresiana vol. II (1785 – 1810)

Literatura

Belfanti, Carlo Maria. *Mestieri e forestieri. Immigrazione ed economia urbana a Mantova fra Sei e Settecento*. Milano: Franco Angeli, 1994.

Bertoša, Slaven. *Život i smrt u Puli, Starosjeditelji i doseljenici od XVII. do početka XIX. stoljeća*. Pazin: Skupština udruga Matice hrvatske Istarske županije, 2002.

Breschi, Marco. "Le migrazioni in demografia storica: nuove prospettive d'indagine". V: *Oltre l'Italia e l'Europa. Ricerche sui movimenti migratori e sullo spazio multiculturale*, ur. Carlo Donato, Pio Nodari in Aleksander Panjek, 471-476. Trieste: Edizioni Università di Trieste, 2004.

Del Panta, Lorenzo; **Rettaroli**, Rossella. *Introduzione alla demografia storica*. Roma; Bari: Laterza, 1994.

Diederiks, Herman A. "Amsterdam 1600–1800. Demografische Entwicklung und Migration". V: *Niederlande und Nord West Deutschland. Studien zur Regional- und Stadtgeschichte*, ur. Wilfried Ehbrecht, Heinz Schilling, 328-346. Köln; Wien: Böhlau, 1983.

Doblanović, Danijela. "Demografska slika župe Svetvinčenat od početka 17. do početka 19. stoljeća". Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2013.

Dolinar, France M. "Slovenska cerkvena pokrajina". *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 11 (1989): 9-40.

Fleury, Michel; **Henry**, Louis. *Des registres paroissiaux à l'histoire de la population. Manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*. Paris: INED, 1956.

Fontaine, Laurence. "Gli studi sulla mobilità in Europa nell'età moderna: problemi e prospettive di ricerca". *Quaderni Storici* 93 (1996): 739-756.

Fornasin, Alessio. "Determinants of territorial exogamy in Friuli (North-east Italy) in the second half of the nineteenth century". *Journal of Biosocial Sciences* 43 (2011): 453-467.

Garden, Maurice. *Lyon et les Lyonnais au XVIIIe siècle*. Paris: Champs Flammarion, 1975.

Ge Rondi, Carla. *L'analisi nominativa in demografia storica: metodi e problemi. Il caso di una parrocchia*. Milano: Giuffrè, 1988.

Hochstadt, Steve. *Mobility and Modernity: Migration in Germany, 1820-1989*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1999.

Ivetic, Egidio. *La popolazione dell'Istria nell'età moderna: Lineamenti evolutivi*. Rijeka; Trst: Unione italiana di Fiume; Università popolare di Trieste, 1997.

Kalc, Aleksej. *Tržaško prebivalstvo v 18. stoletju. Priseljevanje kot gibalno demografske rasti in družbenih sprememb*. Koper: Založba Annales, 2008.

Kalc, Aleksej. "Konskripcija tržaškega Teritorija iz let 1777/78". *Zgodovinski časopis* 62 (2008), br. 1-2: 29-44.

Kalc, Aleksej. "Trst v času Ilirskih provinc: nekaj demografskih vidikov". V: *Pirjevčev zbornik. Poti zgodovine med severnim Jadranom, srednjo in vzhodno Evropo. Ob 70. obletnici akad. prof. dr. Jožeta Pirjevca*, ur. Gorazd Bajc, Borut Klabjan, 37-47. Koper: Univerzitetna založba Annales, 2011.

Kalc, Aleksej. "Istrani v Trstu v 18. stoletju". *Povijesni prilozi* 45 (2013): 335-361.

Kušej, Radoslav. *Joseph II. und die äussere Kirchenverfassung Innerösterreichs*. Stuttgart: Druck Der Union Deutsche Verlagsgesellschaft, 1908.

Levi, Giovanni. "Mobilità della popolazione e immigrazione a Torino nella prima metà del Settecento". *Quaderni storici* 17 (1971): 510-554.

Levi, Giovanni. "Mobilità della popolazione e immigrazione a Torino nella prima metà del Settecento". V: *Demografia storica*, ur. Ercole Sori, 129-166. Bologna: Il Mulino, 1975.

Levi, Giovanni. *Centro e periferia di uno stato assoluto. Tre saggi su Piemonte e Liguria in età moderna*. Torino: Rosenberg & Sellier, 1985.

Lucassen, Leo; **Lucassen**, Jan. "Quantifying and qualifying cross-cultural migrations in Europe since 1500. A plea for broader view". V: *The History of Migration in Europe. Perspectives from economics, politics and sociology*, ur. Francesca Fauri, 13-38. London; New York: Routledge, 2015.

Lorenzetti, Luigi. "Immigration et mariage à Genève. Aspects de l'insertion urbaine à la fin du XIXe siècle". V: *Migration in die Städte. Ausschluss – Assimilierung – Integration – Multikulturalität / Migrations vers les villes. Exclusion – assimilation – intégration – multiculturalité*, ur. Hans-Jörg Gilomen, Anne-Lise Head-König in Anne Radeff, 225-238. Zürich: Chronos Verlag, 2000.

Lorenzetti, Luigi; **Schuhmacher**, Reto. "L'endogamie matrimoniale dans les villes suisses, 1880-1930. Effets structurels et préférences individuelles". *Histoire & mesure* XX - [En ligne] (2005): 1-23.

Poussou, Jean-Pierre. *Bordeaux et le Sud-Ouest au XVIIIe siècle*. Paris: EHESS, 1983.

Poussou, Jean-Pierre. "Faut-il parler d'une autonomie des mouvements migratoires? L'exemple de Bordeaux à la fin du Premier Empire (1809–1813)". V: *Immigration et société urbaine en Europe occidentale XVI–XX siècles*, ur. Etienne François, 23-30. Paris: Editions Recherche sur les Civilisations, 1985.

Rajšp, Vincenc. "Karte ob novi razmejitvi škofij na področju Notranje Avstrije v času cesarja Jožefa II". V: *Vilfanov zbornik. Pravo, zgodovina, narod - Recht, Geschichte, Nation*, ur. Vincenc Rajšp, Ernst Bruckmüller, 341-361. Ljubljana: Založba ZRC, 1999.

Vovelle, Michel. "Chartres et le pays chartrain. Quelques aspects démographiques". V: *Contribution à l'histoire démographique de la Révolution Française*, ur. M. Reinhard et al., 129-160. Paris: CTHS, 1962.

Marriage Registers as a Source for Investigating the Dynamic and the Structural Aspects of Urban Migrations

Aleksej Kalc

Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts

Slovenian Migration Institute

Novi trg 2

1000 Ljubjana

Slovenia

E-mail: AKalc@zrc-sazu.si

Summary

The article focuses on the influx of population in cities on the basis of ecclesiastical marriage registers. This historical source can be of help when researching pre-modern migrations, where appropriate population and marriage statistics is missing. It has proven useful especially for the 18th century, sometimes in combination with other sources concerning marriage, such as celibacy statements of the newly wed or the notarial marriage contracts, as well as death registers. Marriage registers contain data on the regional provenance of the newly wed, as well as a series of social-demographic, professional, and other data that can serve as a basis to distinguish between the newcomers and the native population, as well as to assess the dynamics, consistency, structural features, and certain other cultural and behavioural patterns of the foreign population in a long-term perspective. Marriage data cannot be used in order to calculate accurately the range of migration or to draw detailed conclusions on all its characteristics. However, in absence of other documentation, it is a type of source that can be used, despite its insufficiencies, to extract a series of useful indications for evaluating the importance of migrations, their geographic and structural constants, and their change over time. The article presents the characteristic of the source, the possibilities and methodological aspects of its use, as well as the limits of data reliability and questions related to their interpretation. These issues have been shown in detail on the example of Trieste in the 18th century, when the city went through a period of fast demographic growth and profound social change owing to a massive influx of population from its ethnically and culturally different hinterland. In this case, the source has proven useful, especially when presenting the centuries-long dynamics of immigration, the geographic origin, and the gender structure of the newcomers, as well as the formation of urban social reality, including the merging of various foreign components and the local population, evident from an analysis of endogamy and exogamy.

Keywords: marriage registers, migrations, Trieste, 18th century